

Lángi József

Tarpa, református templom

A falu nevét 1299-ben említették először egy oklevélben *Turpa* néven, majd 1321-ben mint *Thorpa* szerepel.¹ Az 1332-es pápai tizedjegyzékben Torpaként említik.² Ekkor már állt a Szent András tiszteletére szentelt temploma.³ A 13. században már népes község birtokosa a Tarpai család volt. Az 1350-es évek hosszas pereskedésekkel teltek, mivel a királyné tarpai jobbágjai a környékbeli birtokosoknak okoztak jelentős károkat.⁴ 1395-ben Zsigmond király Petófi János lányával, Katalinnal – aki Bátori János felesége volt – és Rozsályi Kun Lukáccsal elcserélte a birtokot, de ekkor itt már zálogbirtokos lehetett Kusalyi Jakcs fia György is, mivel neki is ezer forintot fizettek.⁵

1. A templom déli kapuja

Zsigmond 1410-ben Kun Miklóstól hűtlensége miatt elkobozta birtokrészét, és Nagymihályi Albertnek adományozta azt. Thuróczy János krónikájából tudjuk, hogy az 1437–1438. évi erdélyi parasztháború mellékhadszíntere a Nyírségre és a Szamosközre is kiterjedt, így Tarpát is érintette.⁶ 1417-ig kismemesi családok is részbirtokosok voltak, de 1437-ben Bátori János és fia szerezte meg nagyobb részét. Nagymihályi Gáspár 1492. évi magtalan halálát követően II. Ulászló király Bátori István országbírónak, erdélyi vajdának és Bátori Andrásnak adományozta Tarpát.

Forrásaink a településen (Tarpasziget) megemlékeznek egy pálos kolostorról, melyből a XIX. század második felében már csak alig felismerhető maradványok látszóttak. Egyetlen említése 1333–1334-ből ismert, illetve Gyöngyösi Györgytől tudjuk, hogy utolsó perjele 1434-ben hagyta el.⁷

A falu hatalmas középkori templomából ma már csak nagyméretű vulkáni kőtömbökből épült hajójának falai állnak. Régészeti kutatás hiányában nem tudjuk, hogy a XIV. század elején említett, Szent András tiszteletére szentelt templom azonos-e a mai épülettel, vagy annak elbontása után a XIV–XV. század fordulóján épült a gótikus templom. Falaiban ma csupán a nagyméretűben roncsolt csúcsíves nyugati, valamint az előcsarnokból nyíló, pálcátagos, szemöldökgyámos déli kapu maradt fenn (1–2. kép). Támpilléreit – amennyiben voltak egyáltalán – elbontották, gótikus ablakait a XVIII. századi átépítés során kibővítették, átalakították. Tehát a kapukon és a nyugati fal rombusz alakú ablakán kívül más középkori műrészlet nem maradt fenn. Az ablak párhuzamát a tári templom XV. századi átépítése során beépített keleti ablakban véljük felismerni.⁸ A déli kapu fölé, egyes vélekedések szerint másodlagosan, egy Bátori-címeres kőtáblát építettek be, melyet a Sárkányrend jelvénye ölel körül. Maga a 7 cm vastag hatalmas ajtólap is középkori. Jelentőségét növeli, hogy hasonló korú gótikus asztalosmunka csupán néhány darab maradt fenn hazánk területén.⁹

A gyülekezet a XVI. század közepén tért át a református hitre. Jelentős átépítésre a türelmi rendelet kiadását követően került sor.¹⁰ 1795-ben *a templom keleti keskeny*

része s a sekrestye elhanyagván, illetve hét üllet s kőtoronnyal hosszabbítottatott.¹¹ Tehát a középkori hajó szélességében hatalmas teremtemplomot építettek, melyhez keletről 45,5 m magas tornyot emeltek. A munkák 1797-re fejeződhetnek be. 1899-ben nagyarányú vakolatleverésre került sor. Ekkor nagy felületen középkori falképeket pusztítottak el. Az 1938-ban elvégzett külső-belső renoválásnál is megfigyeltek freskókat, de bemutatásuk akkor szóba sem kerülhetett.

A XV. századi elején készült falképek egykor sokkal nagyobb felületet borítottak. Az 1899-ben elvégzett átalakításkor le is verték a láthatóvá vált festést, egy öt méter hosszú Utolsó vacsora kép pusztulásáról van tudomásunk.¹² A megmaradt freskók feltárására 1981–1983-ban, esztétikai helyreállítására 1984-ben került sor. A falkép teljes feltárását Balázsik Tamás, kisebb konzerválását Lángi József, majd a teljes megtisztítást és esztétikai helyreállítást Seres László és Sztrakai Judit végezte el (3. kép).¹³ Fontos készítéstechnikai megfigyelés, hogy a falkép előbb készült, mint a falak kivakolása. A falazat hatalmas egyenetlenségeinek kiegyenlítésére nem törekedtek, és mivel csupán vékony vakolatot használt a középkori mester, így jól megfigyelhető a magyarországi módszer, ahol a freskót az itáliai gyakorlattól eltérően csupán egyetlen vékony vakolatrétegre festették meg. Tarpán a szintkülönbség helyenként meghaladja a 10 cm-t, a vakolat vastagsága pedig sehol sem éri el a 1,5 cm-t. A déli kapuval szemközti falon mintegy 3 m magasan helyezkednek el az azonos mustrával, de külön-külön keretezett képek. A plasztikus kereteken belül geometrikus elemekből álló mustra kapott helyet. Ide váltakozva vörösre és kékes tónusú szűrkére színezett, törtvonalú szalagokat festettek, míg a sarkoknál és középpütt egy-egy átlókkal megosztott, színes négyzet kapott helyet.

Az első és egyben legnagyobb méretű kép Szent György küzdelmét ábrázolja a sárkánnyal. A képmező bal felső sarkában megjelennek a stilizált város tetői, tornyai, illetve a pártázatos bástyán álló királyi pár. Itt hatalmas vörös és zöld színű lobogó látható e torony egyik ablakában. A jobb felső sarokban ábrázolták egy stilizált sziklán, erdős háttér előtt az imára kulcsolt kezű, elrabort királylányt. Zöld ruhát és a karnál felvágott, gazdagon redőzött, fehér szegélyű, vörös köpenyt visel. Felette vörös színű felhőből áldó kéz mutat a szent dicsfénye felé. A képmező közepét teljesen kitölti az ágaskodó, deres lovon ábrázolt szent alakja. A ló patái alatt tekergőzik a zöld színű sárkány, melynek farka körülfonja a ló hátsó lábait. Felette két kisebb sárkányfej tűnik elő a sziklák hasadékaiból, melyhez hasonlók Ófehértón és Laskodon is láthatók. Ezek minden bizonnyal a sárkány fiai, amelyekről nem beszélnek a legendaszövegek. György nem visel sisakot, lobogó haját pánt fogja össze homlokán. Páncél sem

2. Nyugati kapu

fedti testét, hanem térdig érő, vörös bélésű, zöld színű köpenyt visel, melynek felvágott ujjai trombitaformán kibővülnek, és felnyílva hátrafelé lebbsennek. Lándzsát tartó kezén fehér színű kesztyűt visel, de ugyanilyen színű hosszú orrú cipője és a kart és lábat fedő, testre simuló alsóruházata is. Baljával maga előtt vörös színű, kettős keresztel díszített tornapajzsot tart.

A középső – egyben legkisebb méretű – Kálvária-kép olyan, mintha egy misekönyv kánonképének felnagyított változata állna előttünk. A jelenet egy pártázatos várfal előtt zajlik, amely érdekes módon folytatódik a harmadik, Szent Mihályt ábrázoló freskó háttérében is. Középpütt Krisztus megfeszített, erőteljesen megvilágított testének majdnem fehér színe dominál. Mária mélységes fájdalmát hátrahajtott feje, lehunytt szemei és melle előtt összekulcsolt kezei jelzik. Ennek mintegy ellenpontja Szent János belenyugvó gesztusa, aki maga elé tekint, és arcát tenyérében nyugtatja. Bal kezében, köpenyébe fogva kapcsokkal, veretekkel díszített könyvet tart. Mária zöld ruhát és fejét is fedő, vörös bélésű, fehér köpenyt visel, melyet kézzel festett, vörös színű, hatszirmú virágok díszítenek.

3. Falképek a hajóban

A harmadik képen jobbjában hatalmas kivont pallost, baljában mérleget tartó Szent Mihály alakja jelenik meg. Bal oldali, lefelé mozduló serpenyőiben nem a megszozott mérlegelt lélek látható, hanem egy fedeles edény vagy egy kisméretű, stilizált torony. Mérlegének másik karját három ördögfigura sem tudja a maga oldalára billenteni, pedig még egy malomkövet is a serpenyőre kötnek. Az arkangyal homlokát keresztres pánt díszíti. Arca gondosan modellált, haja rendezett csigákban hullik vállára. Nem vértet visel, mint a hasonló Szent Mihály-ábrázolások többségén, hanem dúsan redőzött, lágyan leomló vörös ruha fedi testét. Ennek közelőjét, váll- és nyakrészét rácsos szegély, míg anyagát hatszirmú, kézzel festett virágok és csillagok díszíti. A ruha anyagszerűségét éles fények és mély árnyékok hangsúlyozzák, amelyek selymes hatást

kölcsönöznek neki. A XV. század elejére keltezhető freskó felett készült egy al secco technikájú újabb réteg is. Ez részben fedte a korábbi freskót, de attól lefelé és keletre borított nagyobb felületet, ahol ornamentális keretekkel megosztott képmezőkön figurális kompozíciók kaptak helyet. Két ponton feliratszalagok maradványát is megfigyeltük, melyből a CAR(ITAS) részlet még jól kivehető volt. Betűtípusa és festésmódja alapján mi úgy gondoljuk, hogy ez a kifestés még a XVI. század elején, a gyülekezet református hitre térése előtt készülhetett. Mivel a maradványok értelmezhetetlenek voltak, ezért a freskót borító részét eltávolították, míg az alatta lévő részeket a restaurálás során visszatakarták.

A fényképeket Mudrák Attila készítette.

JEGYZETEK:

¹ GYÖRFFY 1963. 549.

² Ekkor hat, majd két évvel később már a második részletként hat garast fizetett adóba Tarpa, amiből arra következtethetünk, hogy már ekkor az esperesi kerület egyik legjelentősebb települése volt.

³ MMT XI.: 317. (Tombor Ilona, Csernyánszky Mária, Gilyén Nándor).

⁴ LEHOCZKY 1881/1882. III.: 753.; *Tarpa* 2002. 28–29.

⁵ KÁROLYI 1911. I.: 112.

⁶ THURÓCZY 1980. 334.

⁷ ROMHÁNYI 2000. 66.

⁸ CABELLO 1993. 40. és 80. kép.

⁹ Földrajzilag legközelebbi párhuzama a bodrogkeresztúri római katolikus templom déli kapujában maradt fenn. Ott 1481-es évszám jelzi elkészültét.

¹⁰ Tarpa, református parókia, anyakönyvek I., 234.

¹¹ LEHOCZKY 1881/1882. III.: 757.

¹² LEHOCZKY 1881/1882. III.: 757.; MMT XI.: 319.; SZATMÁRINÉ 2000. 112.

¹³ Lángi József: Jelentés a tarpai református templom falképeinek tisztításáról, konzerválásáról, 1983. Forster Központ, Tudományos Irattár, OMF-iratok, 1983.; Seres László: *Restaurálási dokumentáció a tarpai ref. templom gótikus falképeinek helyreállításáról* Budapest, 1984. ÁMRK-anyag.